

M. Fatih Karakaya, *Şimdi Al Sonra Öde: Borçla Satın Almanın Tarihsel Sosyolojisi*, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023, 464 s.

Değerlendiren: Recep Baydemir

“Yakında zannediyorum, Ziraat Bankası köylüye, Halk Bankası esnafa kredi kartı verecek. Yani paranın ceplerde fazla dolaşmasını istemiyoruz. Herkes kredi kartıyla çalışsın, biraz daha Avrupai olsun.” Turgut Özal, 14 Kasım 1989 (Karakaya, 2023, s.393).

Her alışveriş yeni bir hikâyenin başlangıcıdır. Bir ürünü satın almak, sadece maddi bir değişim değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir etkileşimdir. Özellikle de bugüne değin, alışveriş biçimleri ve ödeme yöntemleri evrim geçirmiştir. Bu evrimin en belirgin örneklerinden birisi de “Şimdi Al Sonra Öde” kültürüdür. Yani, “borç” kültürüdür. Ve bu kültür, özellikle de günümüz tüketim toplumunda, oldukça yaygınlaşmış durumdadır. Nitekim, artık neredeyse hepimizin cebinde/cüzdanında bir veya birden fazla bankaya ait kredi kartı bulunuyor. Bunlar, “bankalara ait”, bize değil... Onlar istenildiğinde bize verilen ve istenildiğinde de geri alınan kredilerdir. Biz, bu kredileri bankalardan alıp alışveriş yaparken, karşı tarafa “yaz tahtaya, al haftaya” derken, karşı taraf da bize “sorun yok, şimdi al sonra öde” demiş oluyor. Bu bakış açısına göre insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için, önceden paraya sahip olmak zorunda değildir. Bunun yerine, gelecekteki gelirlerine dayanarak, borçlanma yoluyla hemen satın alabilirler. Bu durum, tüketim alışkanlıklarının ve finansal davranışların köklü bir değişimine işaret ediyor.

@ Dr., Bağımsız Araştırmacı, recepbydemir@outlook.com

id <https://orcid.org/0000-0002-6263-5242>

DOI: 10.12658/D0375
insan & toplum, 2024; 14(3): 240-244
insanvetoplum.org

“Şimdi Al Sonra Öde” kültürü, sadece günümüze özgü ve yeni bir fenomen değildir. Bu kültürün tarihsel ve toplumsal bir arka planı vardır. M. Fatih Karakaya'nın, Şimdi Al Sonra Öde: Borçla Satın Almanın Tarihsel Sosyolojisi başlıklı kitabı, tam da bu konuya ışık tutuyor. 2023 yılının ekim ayında, Vakıf Bank Kültür Yayınları tarafından, “İnsan ve Toplum” kategorisinde yayımlanan kitap, toplam 464 sayfadan oluşuyor. Kitap, borçla satın almanın, gündelik hayatın adeta bir rutini haline geldiği bir dönemde, rutinleşen bu durumun tarihine dair okuyucuyu uzun bir yolculuğa çıkarıyor. Kitapta, ABD (Amerika Birleşik Devletleri), Britanya ve Fransa gibi, erken finansallaşan ülkeler ile bu sürece görece daha sonradan eklenen Türkiye’de veresiye, taksitle ve kredi kartıyla alışveriş örüntüleri ele alınıyor. Kitap, tarihsel sosyolojinin sağladığı imkânlarla anı, biyografik metinler ve mektuplardan çeşitli panel ve konferanslarda yapılan konuşmalara, televizyon ve gazetelere yansıyan haber ve yazılardan yasal düzenlemelere kadar geniş bir malzemenin ışığında borçla satın almanın karşılaştırmalı tarihsel sosyolojisini sunuyor.

Kitabın yazarı Karakaya, lisans eğitimini 2010’da Boğaziçi Üniversitesi İşletme Bölümü’nde, yüksek lisans ve doktora eğitimini ise İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı’nda tamamlamıştır. Yüksek lisansında Pitirim Aleksandroviç Sorokin üzerine çalışan Karakaya'nın doktora tezi, burada üzerine değerlendirme yapılan kitabın akademik tez halidir. Yazar, halen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nde akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Karakaya'nın bu kitabı, Önsöz, Giriş ve Sonuç bölümleri dışında, oldukça geniş üç ana bölümden oluşuyor. Yazar, Önsöz bölümünde (ss.9-12), metnine ve akademik kariyerine katkı sağlayanlara teşekkür ederken, Giriş bölümünde (ss.13-29) ise kitabının konusunu, amacını, literatür eleştirisini ve yöntemini yoğurarak iç içe vermiştir. Yazar, “Borçla Satın Almanın Sıfır Noktası: Veresiye Alışveriş” (ss.31-76) başlıklı ilk bölümde okuyucuyu, borçla satın almanın başlangıç noktasına götürüyor. Bu bölümde, sırasıyla ABD, Britanya ve Fransa gibi erken finansallaşan ülkelerin deneyimleri ve Türkiye özelinde veresiye alışveriş geleneği detaylı bir şekilde ele alınıyor. Ancak, bu bölümde borçla alışveriş ile kapitalist sistem arasındaki ilişkiye daha fazla vurgu yapılabilirdi. Nitekim, veresiye alışverişin ilk izlerini araştıran yazar, bunun köklerini ABD ve Britanya’da buluyor. Bu iki ülkenin önemli bir özelliği de kapitalizmin doğduğu ve geliştiği yerler olmalarıdır. Elbette veresiye borç, taksitle ve kredi kartıyla alışverişlerin ilk olarak bu ülkelerde ortaya çıkması ve daha sonrasında gelişerek diğer ülkelere yayılması bir tesadüf değildir. Bu, bize kapitalizmin ruhu ile borçla satın alma ve tüketim kültürü arasında ayrılmaz ilişkinin varlığına işaret ediyor. Bu bölümde, kapitalizmin ortaya çıkışı ve gelişimiyle veresiye, taksitle ve kredi kartıyla borcun gelişimi ve yayılması arasındaki ilişkiyi benzerliğe özel bir vurguyla dikkat çekilseydi bölüm daha da çarpıcı olabilirdi.

Kitabın, “Kitle Tüketimini Mümkün Kılmak: Taksitle Alışveriş” (ss.77-218) başlığını taşıyan ikinci bölümünde, taksitle alışverişin sadece tarihi değil aynı zamanda bu yeni modelin kitle tüketimini nasıl mümkün kıldığı da inceleniyor. Bu bölümde, ABD ve Britanya’da, taksitle alışverişin, ortaya çıkmasında ve gelişmesinde, devletin çoğunlukla teşvik edici ve düzenleyici tavrı ile tüketici kitlelerin giderek olumsuz yargılarının kırılmasının yarattığı etkiye (s.137); kadın dergilerinin ve reklamın önemli rolüne (s.152-153); ABD, Britanya ve Fransa’da, taksitle alışverişin, dönemine göre lüks ve pahalı olan, otomobil, dikiş makinası, piyano, mobilya gibi dayanıklı ev aletlerinin üretimi ve bunlara olan rağbetin artmasına bağlanıyor. Bu bölümün Türkiye ayağında (s.167-218) ise, tıpkı ABD ve Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye’de de dikiş makineleri ve Singer Şirketi’nin taksitli alışverişin yaygınlaşmasında önemli rol oynadığı belirtiliyor. Koç ve Sabancı gruplarının rolü ile Arçelik ve Beko gibi şirketlerin çamaşır makinesi ve buzdolabı gibi ev aletlerini taksitle satmaya başlamasındaki etkisine de vurgu yapılıyor.

“Günümüzün Bir Tarihçesi: Kredi Kartıyla Alışveriş” (ss.219-416) başlıklı üçüncü bölümde, kredi kartının doğuşu ve yaygınlaşması ABD, Britanya ve Türkiye üzerinden inceleniyor. Bu bölümde, kredi kartının tüketim kültürüne etkileri ve finansallaşmanın günümüzdeki yansımaları detaylı bir şekilde ele alınıyor. Yazar, bu bölümde ABD ve Britanya gibi erken finansallaşan ülkelerde kredi kartının gelişim sürecini, “geciken ancak hızlı yol alan Türkiye örneği” ile karşılaştırarak, sosyopolitik, ekonomik ve kültürel örüntüleri çözümlemeye çalışıyor (s.226). Kitapta, genel olarak Türkiye’ye odaklanan bölümler oldukça detaylı ve çarpıcı anlatılıyor. Bu bölümde ise, Türkiye kısmı daha derin biçimde inceleniyor. Cumhuriyet öncesinden Cumhuriyet Dönemi’ne, tek partili yıllardan çok partili yıllara, Demokrat Partili yıllardan, Süleyman Demirel’li ve Turgut Özal’lı yıllara kadar süreç, 10 yıllar halinde, detaylı ve geniş biçimde anlatılıyor. Özellikle de Turgut Özal’lı yılların anlatıldığı bölüm, kitabın en dikkat çekici ve en güçlü kısımlarından birisini oluşturuyor. Ancak, bu bölümde 2001 krizi ve sonrası dönem ele alınmamıştır. 2001 krizi sonrası iktidara gelen ve yaklaşık 21 yıldır iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi incelenmemiştir. Bu da kitabın önemli bir eksikliği olarak göze çarpıyor.

Kitabın Sonuç bölümünde ise, Almanya’nın Weimar döneminde tecrübe edilen hiperenflasyon ile 1970’lerde Türkiye’nin deneyimlediği hiperenflasyonun, kredili tüketici piyasasının oluşumunu nasıl engellediği arasında oldukça benzerliğin olduğu; yine, Britanya’da posta yoluyla ve kiralamayla yapılan satın alma ilişkilerinin daha aşağıdan ve tüketici ile birincil ilişkiler geliştiren satıcıların eliyle örgütlenmesinin, Türkiye’de Arçelik bayileri üzerinden taksitli alışverişlerin yaygınlaşmasıyla şaşırtıcı benzerliklere sahip olduğu vurgulanıyor (s.420). Kitapta yakalanan bu şaşırtıcı

benzerlikler, aslında bize borç, taksit ve kredi kartı aracılığıyla, tüketim kültürü üzerinden kapitalist sistemin hemen hemen her yerde aynı veya benzer biçimde işlediğini gösteriyor.

Kitap, genel olarak, borçla satın almanın tarihsel dönüşümünü ortaya koyma hususunda oldukça başarılıdır. Ancak, kitapta kredi kartı kullanımının en güncel haliyle günümüz yansımalarına değinilmemiştir. Zira, kitapta, eğer günümüzde taksitle ve kredi kartıyla alışverişin, insanları kitleler halinde “tüketim çılgınlığı”na sevk eden bir aparata dönüştüğüne; kredi kartları dolandırıcılıklarının arttığına; adliye saraylarında bekleyen binlerce dava dosyası ve haciz davalarına; yasal takibe alınan milyonlarca kredi kartı kullanıcısının olduğuna; borçlarını ödeyemediği için iflas edenlere; hatta “borç batağına” girdikten sonra, “ailesinin, arkadaş, dost ve yakınlarının yüzüne bakacak durumu kalmadığı için”, geriye bir not veya mektup bırakıp intihar edenlerin olduğuna; buna dair haber, sayı ve istatistiklere de yer verilseydi kitap çok daha güncel ve çok daha çarpıcı olacaktı. Çünkü, borç, eğer bir “toplumsal ilişki biçimi” olarak ele alınacaksa -ki öyle alınması gerekir- bu tür noktalara da değinilmesi gerekirdi. Bu anlamda, güncel gelişmelere de yer verilseydi kitap, sadece daha anlamlı olmayacak, aynı zamanda bankalar, şirketler ve uygulamaları üzerinden bir radikal kapitalist sistem eleştirisini de sunmuş olacaktı. Böylelikle, okuyuculara, söz konusu borçla satın almanın günümüzde yarattığı bazı krizleri ve çelişkileri anımsatarak, bu kriz ve çelişkilerin de örneğin, Harvey’in belirlediği On Yedi Çelişki’nden (Harvey, 2015) birisi veya birkaçından olup olmadığına, ya da tamamen bu çelişkilerin dışında bambaşka bir çelişkiye mi işaret ettiğine, hatta böylesi çelişki ve krizlerin gerçekten de Kapitalizmin Sonu’na (Harvey, 2015) veya Kapitalimin Krizleri’ne (Harvey, 2012) işaret edip etmediğine dair soruları sormanın ve bunlara yanıt aramanın kapısını açmış olacaktı. Fakat, böylesi bir durumda, “bu kitap, söz konusu kapitalist sistemin ayrılmaz bir parçası olan bir bankaya ait yayınevi tarafından yayımlanır mıydı?” şeklinde bir soru da ortaya çıkıyor ve bu soruya verilecek cevap ise muallakta kalıyor.

Kitabın dili oldukça sade ve anlaşılır. Kitabın “Kaynakça” (ss.429-458) kısmı ise, okuyuculara daha fazla okuma ve araştırma yapma imkânı sunuyor. 179’u yabancı dildeki kaynaklar olmak üzere 390 civarı kaynak kullanılmıştır. Bu, meraklı okuyucular ve araştırmacılar için oldukça avantaj sağlıyor. Ayrıca, kitap kapağının oldukça dikkat çekici ve kitabın içeriğiyle de çok uyumlu olduğu da belirtilmelidir. Karakaya, bu kitabıyla, eğitim aldığı farklı disiplinleri (işletme ve sosyoloji) bir araya getirmeyi başararak hem disiplinler arası bir çalışmaya imza atmıştır hem de sosyolojinin finans/ekonomiden, ekonomi ve finansın da sosyolojiden bağımsız olmadığını somut örnekler üzerinden açıkça ispatlamıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde ise, bu kitap, hem akademik bir çalışma niteliği taşıyor hem de genel okuyucuların ilgisini çekecek şekilde yazılmış. Finansal dönüşümün tarihsel ve toplumsal boyutlarına meraklı herkesin ilgisini çekebilecek kapsamlı bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Yazarın derinlemesine araştırması ve analitik yaklaşımı, kitabı tüketim sosyolojisi ve ekonomi alanında önemli bir referans haline getirmektedir. Kitabın, konu ile ilgili bundan sonra yapılacak olan çalışmalara önemli bir katkı sunacağı da muhakkaktır.

Kaynakça

Harvey, D. (2012). *Sermaye muamması: Kapitalizmin krizleri*. (S. Savran, ev.; 1. bs). Sel Yayıncılık.

Harvey, D. (2015). *On yedi çelişki ve kapitalizmin sonu* (E. Soğancılar, ev.; 1. bs). Sel Yayıncılık.